สถาบันจักรพรรดิญี่ปุ่น: การเปลี่ยนผ่านจากรัชสมัยโชวะสู่เฮเซ

ประเสริฐ จิตติวัฒนพงศ์*

ก่อนขึ้นทศวรรษใหม่ ๑๙๙๐ เพียงเล็กน้อย มีการเปลี่ยนแปลงที่เรียกว่า "การผลัดแผ่นดิน" ในประเทศญี่ปุ่น โดยจักรพรรดิฮิโรฮิโต เสด็จสวรรคตเมื่อวันที่ ๗ มกราคม ค.ศ. ๑๙๘๙ หลังจากทรงพระประชวรเป็นระยะเวลานานตั้งแต่ปลายเดือนกันยายน ค.ศ. ๑๙๘๘ ทรงเป็นจักรพรรดิที่ครองราชสมบัติเป็นเวลานานถึง ๖๒ ปีเศษ (ค.ศ. ๑๙๒๖–๑๙๘๙) และทรงมีพระชนมายุยาวนานถึง ๘๗ พรรษา[๑] พระองค์ทรงเป็นสัญลักษณ์ของญี่ปุ่นสมัยก่อนสงคราม และสัญลักษณ์ของการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่สมัยหลังสงคราม การสวรรคตของพระองค์และพระราชพิธีพระบรมศพที่รัฐบาลญี่ปุ่นได้จัดขึ้นอย่างใหญ่โต ได้ปลุกเร้าให้มีการวิพากษ์วิจารณ์ถึงปัญหา "ความรับผิดชอบต่อสงคราม" ของพระองค์ขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง หลังจากที่เคยเป็นประเด็นโต้เถียงกันมากในช่วงสงครามมหาเอเชียบูรพายุติลงใหม่ ๆ เมื่อ ๔๔ ปีก่อน

พระราชพิธีพระบรมศพมีขึ้นเมื่อวันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๙๘๙ นอกจากงานคารวะพระบรมศพภายในพระราชวงศ์ด้วยกันเอง ซึ่งจัดแบบพิธีศาสนาชินโตแล้ว มีพิธีคารวะพระบรมศพโดยอาคันตุกะชาวต่างประเทศซึ่งมิได้มีเครื่องประดับและพิธีกรรมแบบชินโต งานพระราชพิธีส่วนหลังนี้รัฐบาลญี่ปุ่นได้จัดให้ใหญ่โต โดยเชิญประมุขหรือ

* รองศาสตราจารย์ประจำคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

[๑] รัชสมัยโชวะเริ่มจากเดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๙๒๖ ถึงวันที่ ๗ มกราคม ค.ศ. ๑๙๘๙ ถ้านับเป็นปีในรัชกาลก็เป็นปีที่ ๖๔ หรือโชวะ ๖๔ แต่ถ้านับระยะเวลาจริงก็เพียง ๖๒ ปี ๑ เดือน เป็นการครองราชย์ยาวนานที่สุดในประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น แต่ในประวัติศาสตร์โลกแล้วกษัตริย์ที่ครองราชย์ยาวนานกว่านี้มี ๓ พระองค์ คือ หลุยส์ที่ ๑๔ แห่งฝรั่งเศส ระยะเวลา ๗๒ ปี ฟรานซ์โจเซฟที่หนึ่ง แห่งจักรวรรดิออสเตรีย–ฮังการี ๖๘ ปี และพระนางเจ้าวิคตอเรียแห่งอังกฤษ ๖๔ ปี สำหรับพระชนมายุขึ้นนานถึง ๘๗ พรรษานี้ ที่ยาวนานกว่าคือพระเจ้ากุสตาฟที่ห้าแห่งสวีเดนซึ่งมีพระชนมายุขึ้น ๙๒ พรรษา ขณะเสด็จสวรรคตในปี ค.ศ. ๑๙๕๐ ดู **Pacific Friend**, March 1989, p. 9

ผู้นำรัฐบาลประเทศต่างๆ มาร่วมพิธีถึง ๑๖๔ ประเทศ ใช้งบประมาณการจัดงานทั้งหมดถึง ๙.๓ พันล้านเยน หรือเกือบ ๒,๐๐๐ ล้านบาทและต้องใช้กำลังตำรวจถึง ๓๒,๐๐๐ คน[๒] การตรวจตรารักษาความปลอดภัยเป็นไปอย่างเข้มงวดเป็นพิเศษ ซึ่งเมื่อรวมกับคำขอร้องแกมบังคับให้งดจัดงานรื่นเริงต่าง ๆ ในช่วงพระจักรพรรดิทรงพระประชวรก่อนหน้านี้ รวมทั้งการประกาศให้วันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ เป็นวันหยุดราชการด้วยแล้วความไม่พอใจของประชาชนบางส่วนก็แสดงออกมาในหลาย ๆ รูปแบบ เพิ่มประเด็นโต้เถียงนอกเหนือจากปัญหา "ความรับผิดชอบต่อสงครามรุกราน" ของจักรพรรดิ

จักรพรรดิองค์ใหม่ อากิฮิโต ทรงมีพระชนมายุค่อนข้างมากขณะขึ้นครองราชย์สืบต่อมาคือ ๕๕ พรรษา ทั้งนี้ก็เนื่องจากพระราชบิดาทรงมีพระชนมายุยืนมากถึง ๘๗ พรรษา พระองค์ทรงนำมาซึ่งบรรยากาศของยุคสมัยใหม่อย่างแท้จริง เนื่องจากพระองค์ไม่ได้ทรงมีส่วนรับผิดชอบใด ๆ ต่อสงครามรุกรานต่างชาติ (ขณะสงครามสิ้นสุดลงทรงมีพระชนมายุเพียง ๑๐ พรรษา) ที่สำคัญคือพระองค์ทรงขึ้นครองราชย์ในฐานะ *"จักรพรรดิมนุษย์"* ผิดกับพระราชบิดาซึ่งขึ้นครองราชย์ในปี ค.ศ. ๑๙๒๖ ในฐานะ *"จักรพรรดิเทพ"* นอกจากนี้ยังทรงอภิเษกสมรสกับสตรีสามัญชน และทรงให้พระราชโอรสได้รับการศึกษาในต่างประเทศแบบสามัญชนทั่วไปด้วย ผิดกับประเพณีปฏิบัติของราชสำนักที่ผ่านมา

ในช่วงเปลี่ยนผ่านจากจักรพรรดิฮิโรฮิโตมาสู่จักรพรรดิอากิฮิโต หรือรัชสมัยโชวะมาสู่รัชสมัยเฮเซ (แปลว่า สันติภาพและความเห็นพ้อง)[๓] มีประเด็นปัญหาที่ได้รับการกล่าวถึงอยู่หลายประการ ที่สำคัญที่สุดคือ การเรียกร้อง "ความรับผิดชอบต่อสงคราม" ของจักรพรรดิผู้ทรงล่วงลับไป เราจะพิจารณาปัญหานี้โดยเริ่มจากการโต้เถียงในช่วงหลังสงครามมหาเอเชียบูรพายุติลงในปี ค.ศ. ๑๙๔๕ และจะได้พิจารณาถึงการโต้เถียงระลอกใหม่ในช่วงที่พระองค์เสด็จสวรรคต ในปี ค.ศ. ๑๙๘๙ ซึ่งเป็นช่วงเวลาห่างกันนานถึงเกือบครึ่งศตวรรษ

---

[๒] มติชน ๒๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๑ น. ๑, ๒

[๓] **Pacific Friend,** March 1989. p. 1.

ปัญหาความรับผิดชอบต่อสงคราม ของจักรพรรดิฮิโรฮิโต

เมื่อสงครามสิ้นสุดลงใน ค.ศ. ๑๙๔๕ มีการโต้เถียงอย่างมากในประเด็นว่า พระองค์ต้องทรงรับผิดชอบต่อสงครามหรือไม่ ปัญหานี้ครอบคลุมประเด็นว่า

๑. พระองค์สมควรถูกนำขึ้นพิจารณาในศาลทหาร (The International Military Tribunal for the Far East) หรือไม่

๒. พระองค์ควรจะได้กล่าวขออภัยต่อประชาชนชาวญี่ปุ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งประชาชนในประเทศต่าง ๆ ที่รับชะตากรรมจากการทำสงครามของญี่ปุ่นหรือไม่

๓. พระองค์ควรจะทรงสละราชสมบัติเพื่อให้พระราชโอรสได้ขึ้นครองราชย์หรือไม่

๔. สถาบันจักรพรรดินี้ควรยุบเลิกเสียหรือไม่

ต่อประเด็นปัญหาทั้งสี่นี้ มีคนญี่ปุ่นจำนวนไม่น้อยในช่วงหลังสงครามใหม่ ๆ ที่เห็นว่า พระองค์ต้องทรงแสดงความรับผิดชอบอย่างน้อยที่สุดก็ในประเด็นที่สองและที่สาม แม้ว่าจะไม่ต้องถึงขั้นทรงแสดงความรับผิดชอบในประเด็นที่หนึ่ง (ขึ้นศาลทหารในฐานะอาชญากรสงคราม) ซึ่งก็คงไม่พ้นอาชญากรในเกรด A ศาสตราจารย์ Nambara Shigeru นักรัฐศาสตร์และอธิการบดีมหาวิทยาลัยโตเกียว ได้กล่าวสุนทรพจน์ในงานพิธีของมหาวิทยาลัยเมื่อวันที่ ๒๙ เมษายน ค.ศ. ๑๙๔๖ ซึ่งเป็นวันคล้ายวันพระราชสมภพว่า พระองค์อาจจะไม่ต้องทรงรับผิดชอบต่อสงครามรุกรานต่างชาติในด้านการเมือง แต่ต้องรับผิดชอบในด้านศีลธรรม นักวิชาการท่านนี้ยังกล่าวว่า รากฐานทางจิตใจสำหรับการสร้างชาติญี่ปุ่นใหม่ต้องประกอบไปด้วยปัจจัยสำคัญ คือการกล่าวขออภัยอย่างบริสุทธิ์ใจจากองค์จักรพรรดิฮิโรฮิโต ซึ่งมีความหมายไปถึงว่า ควรจะทรงสละราชสมบัติเสีย[๔] ในแนวความคิดเดียวกันศาสตราจารย์ Yokota Kisaburo นักกฎหมายมหาวิทยาลัยโตเกียว ซึ่งต่อมาได้เป็นประธานศาลฎีกา ได้ตีพิมพ์บทความในหนังสือพิมพ์โยมิอุริ เมื่อวันที่ ๒๖ สิงหาคม ค.ศ. ๑๙๔๘ ว่า ในฐานะที่ทรงเป็นผู้แทนระดับสูงสุดในพฤติกรรมของประชาชาติญี่ปุ่น พระองค์ทรงให้ความเห็นชอบในสงครามการรุกรานต่างชาติ ดังนั้นในทางทฤษฎีแล้วไม่อาจเป็น

---

[๔] Takeda Kiyoko, "*Conflicting Concepts on the Emperor*", **Japan Quarterly,** Jan.–Mar. 1989, p. 53.

แมคอาเธอร์ได้พูดกับตนภายหลังการได้พบกับจักรพรรดิครั้งหนึ่งดังนี้ "จักรพรรดิทรงมีความเข้าใจในแนวความคิดประชาธิปไตยอย่างดีเยี่ยมยิ่งกว่าคนญี่ปุ่นเกือบทุกคนที่ได้พูดคุยมา"[๘]

ปัญหาความรับผิดชอบต่อสงครามนั้นเชื่อมโยงอยู่กับปัญหาการคงมีอยู่ของสถาบันอย่างเห็นได้ชัด ในทางทฤษฎีคณะยึดครองสหรัฐอเมริกาไม่มีอำนาจที่จะก้าวล่วงไปถึงขั้นดำเนินการใด ๆ ต่อสถาบันอย่างอิสระ แมคอาเธอร์มีอำนาจเหนือรัฐบาลญี่ปุ่นจริง สามารถสั่งการต่าง ๆ ให้รัฐบาลนำไปปฏิบัติได้ แต่ทว่าก็ยังมีกรอบที่จะต้องยึดถืออยู่ สิ่งนั้นคือ ประกาศแห่งปอตสดัม ซึ่งตอนหนึ่งระบุว่าในเรื่องรูปแบบการปกครองนั้นให้เป็นไปตามเจตจำนงที่แสดงออกอย่างอิสระของประชาชนญี่ปุ่น เป็นข้อเท็จจริงว่าประชามติญี่ปุ่นในช่วงนั้นต้องการการดำรงอยู่ของสถาบันอย่างไม่ต้องสงสัย ข้อมูลหนึ่งระบุว่าประมาณร้อยละ ๙๒–๙๓ สนับสนุนการคงไว้ซึ่งสถาบันจักรพรรดิ[๙] ดังนั้นทางเลือกของแมคอาเธอร์จึงอยู่ระหว่างจักรพรรดิฮิโรฮิโตกับจักรพรรดิองค์ใหม่ แต่เนื่องจากพระราชโอรสอากิฮิโตทรงพระเยาว์อยู่มาก คือเพียง ๑๐ พรรษาเท่านั้น ยังไม่ได้เป็นที่รู้จักเคารพเทอดทูนของประชาชน ทางเลือกจึงเหลือเพียงอย่างเดียว ซึ่งการตัดสินใจนี้มีผลต่อการตัดสินใจในปัญหาความรับผิดชอบของพระองค์ในประเด็นที่ ๑, ๒ และ ๓ ด้วย

ปัญหาในช่วงที่เสด็จสวรรคต

๑. *ปัญหาความรับผิดชอบต่อสงคราม* ปัญหานี้ได้ถูกนำมากล่าวถึงและวิพากษ์วิจารณ์อย่างรุนแรง ในขณะพระองค์ทรงพระประชวรหนักและเสด็จสวรรคตไปเมื่อวันที่ ๗ มกราคม ค.ศ. ๑๙๘๙ ผู้ที่หยิบยกขึ้นมาวิจารณ์มีทั้งคนญี่ปุ่นเอง ประชาชนในประเทศที่ญี่ปุ่นไปรุกราน เช่น เกาหลี ฮ่องกง สิงคโปร์ ฯลฯ และประเทศตะวันตกซึ่งได้ทำสงครามกับญี่ปุ่นมา เช่น อังกฤษ นิวซีแลนด์ ฯลฯ

ภายในประเทศญี่ปุ่น มีผู้แสดงความเห็นออกมาว่า พระองค์ต้องทรงรับผิดชอบต่อการทำสงครามรุกรานต่างชาติ จะทรงหลีกเลี่ยงได้อย่างไรเมื่อทรงมีฐานะเป็นผู้นำที่มีอำนาจตัดสินใจทางทหาร นายโมโตชิมาซึ่งเป็นนายกเทศมนตรีนครนางาซากิ ได้กล่าววิพากษ์วิจารณ์เรื่องนี้อย่างเปิดเผยว่า พระองค์ควรจะต้องทรงรับผิดชอบ อย่างน้อยที่สุดก็น่าจะได้ทรงหยุดยั้งสงครามไม่ให้เมืองนางาซากิ

---

[๘] Quoted in Takeda Kiyoko, **op. cit.,** p. 54.

[๙] Takeda Kiyoko, **op. cit.,** p. 53.

ต้องถูกทิ้งปรมาณูเป็นเมืองที่สอง การกล่าวโทษต่อพระองค์ในช่วงที่ทรงประชวรหนักเช่นนี้ของนายกเทศมนตรีนางาซากิ ทำให้เขาถูกคุกคามเอาชีวิตจากกลุ่มอนุรักษ์นิยมหัวรุนแรง ต้องหลบซ่อนเพื่อเอาชีวิตรอด แต่ก็ปรากฏว่า หลังจากนั้นมีประชาชนถึง ๙๗,๐๐๐ คน ก่อตั้งกลุ่มสนับสนุนเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น และอีก ๓๘๒,๐๐๐ คน ได้ลงนามในบัญชีหางว่าวสนับสนุนคำพูดของเขา อย่างไรก็ตาม เขาถูกคนของสมาคมขวาจัดลอบยิงเมื่อวันที่ ๑๘ มกราคม ค.ศ. ๑๙๙๐[๑๐]

ในต่างประเทศ ประชาชนบางกลุ่มได้ชุมนุมประท้วงการส่งผู้แทนรัฐบาลไปคารวะพระบรมศพของบุคคลซึ่งพวกเขาเห็นว่าทรงเป็นผู้รับผิดชอบต่อการฆ่าฟันทำลายล้างชีวิตผู้คนและเป็น "ฆาตกร" ที่เกาหลีใต้ประชาชนเดินขบวนไปยังสถานทูตญี่ปุ่นในกรุงโซล เรียกร้องให้รัฐบาลญี่ปุ่นขอขมาที่พระองค์ทรงมีบทบาทในสงครามรุนรานเกาหลี รวมทั้งได้คัดค้านการตัดสินใจของรัฐบาลเกาหลีใต้ที่จะส่งนายกรัฐมนตรีไปคารวะพระบรมศพของพระจักรพรรดิที่สมควรจะเป็นอาชญากรสงคราม[๑๑] แม่บ้านกลุ่มหนึ่งที่ยังจดจำความโหดร้ายของทหารญี่ปุ่นได้พากันเดินทางไปชุมนุม ณ สวนสาธารณะพาโกด้าในกรุงโซล เมื่อวันที่ ๒๒ กุมภาพันธ์ คัดค้านการส่งผู้แทนรัฐบาลระดับสูงไปร่วมพิธีพระบรมศพ[๑๒] หนังสือพิมพ์เกาหลี Dong-A Ilbo แสดงความไม่พอใจที่นายกรัฐมนตรีทาเกชิตะ ได้กล่าวว่า สงครามมหาเอเชียบูรพาไม่ใช่ "การรุกราน" โดยตั้งคำถามว่า ชาวเยอรมันต่างก็ยอมรับความผิดชอบแล้ว ทำไมญี่ปุ่นจึงพยายามบิดเบือน[๑๓] ในฮ่องกง มีการชุมนุม ณ อนุสรณ์สถานสงครามเมื่อวันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ โจมตีว่าจักรพรรดิฮิโรฮิโตเป็นอาชญากรสงครามที่ยังไม่ได้กล่าวขอโทษเพื่อแสดงความรับผิดชอบ และได้โจมตีรัฐบาลญี่ปุ่นว่า พยายามจะชำระล้างมลทินรอยแปดเปื้อนของพระองค์ให้บริสุทธิ์ และพยายามแก้ไขประวัติศาสตร์[๑๔]

---

[๑๐] **Japan Times,** Dec. 7, 1989, p. 2.; **Far Eastern Economic Review,** Feb. 1, 1990, p. 10.

[๑๑] **Japan Times,** Feb. 25, 1989, p. 4.

[๑๒] มติชน ๒๔ ก.พ. ๒๕๓๒ น. ๗.

[๑๓] **Nation,** Feb. 22, 1989, p. 8.

[๑๔] **Japan Times,** Feb. 25, 1989, p. 4.

การวิพากษ์วิจารณ์ที่รุนแรงกว่ามาจากประเทศตะวันตกที่ทหารจำนวนหนึ่งต้องตกเป็นเชลยสงคราม รัฐมนตรีกลาโหมนิวซีแลนด์ นาย Bob Tizard ได้กล่าวต่อผู้สื่อข่าวว่า "ฮิโรฮิโตควรจะถูกยิงหรือถูกตัดหัวต่อหน้าสาธารณชนในตอนสิ้นสงคราม" รวมทั้งวิจารณ์อย่างรุนแรงว่า "เราควรจะได้ส่งใครคนหนึ่งไปเมื่อ ๔๐ ปีก่อน ไปเป็นประจักษ์พยานการลงโทษประหารชีวิต"[๑๕] ในอังกฤษ เสียงวิพากษ์วิจารณ์มีความรุนแรงไม่น้อยเช่นกัน หนังสือพิมพ์ **The Sun** ได้ตีพิมพ์บทบรรณาธิการในช่วงที่พระองค์ทรงประชวรหนักว่า "มีสิ่งที่น่าเศร้าสองประการขณะที่พระองค์ทรงประทับ ณ พระแท่นบรรทมมรณะ ประการแรกคือ... ประการที่สองคือ พระองค์เสด็จสวรรคตโดยไม่ถูกลงโทษในอาชญากรรมที่สกปรกที่สุดบางประการของคริสต์ศตวรรษแห่งความรุนแรง"[๑๖] ประชามติบางส่วนที่รุนแรงเช่นนี้ กลายเป็นปัญหาทางการทูตขึ้นมา เมื่อกระทรวงต่างประเทศญี่ปุ่นยื่นหนังสือประท้วงต่อบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ **The Sun** ในที่สุดพระนางเจ้าเอลิซาเบธทรงตัดสินพระทัยงดการเดินทางไปร่วมพิธีคารวะพระบรมศพ และนายกรัฐมนตรีแทตเชอร์ก็ไม่ไปร่วมเช่นกัน

นอกจากปัญหาการมองพระองค์ว่าเป็นใคร สมควรรับโทษหรือไม่ดังที่กล่าวข้างต้นแล้ว ยังมีปัญหาการวิพากษ์วิจารณ์ที่ตามมาอีกสองเรื่องในหมู่ประชาชนชาวญี่ปุ่น คือปัญหาความไม่พอใจต่อการจัดงานพระบรมศพ และปัญหาความไม่พอใจต่อสถาบันประมุขแห่งนี้ โดยทั่วไปซึ่งเชื่อมโยงอยู่กับปัญหาความรับผิดชอบของพระองค์และสถาบัน

๒. *ปัญหาความไม่พอใจต่อการจัดงาน* การจัดงานที่ใช้จ่ายภาษีที่เก็บจากประชาชนในจำนวนสูงถึงเกือบ ๑๐ พันล้านเยน และกำหนดให้วันพระราชพิธีศพเป็นวันหยุด รวมทั้งการเรียกร้องแกมบังคับให้งดงานสนุกสนานต่าง ๆ ก็สร้างความไม่พอใจอย่างมากเช่นกัน มีการชุมนุมทั่วประเทศญี่ปุ่นถึง ๑๔๐ แห่งในวันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ แสดงความไม่พอใจออกมา ตัวอย่างเช่นที่สวนชินะปาร์คในกรุงโตเกียว มีประชาชน ๑,๕๐๐ คน ที่เป็นตัวแทนกลุ่มองค์การประชาชนกว่า ๑๐๐ กลุ่มมาชุมนุมประท้วงการใช้เงินแผ่นดิน การบังคับให้เป็นวันหยุดงาน และการใช้มาตรการรักษาความปลอดภัยที่เข้มงวด นอก

---

[๑๕] **Nation,** Jan. 9, 1989, p. 4.

[๑๖] อ้างใน ประเสริฐ จิตติวัฒนพงศ์ *"จักรพรรดิญี่ปุ่น : สนธยาแห่งรัชสมัยโชวะสู่รุ่งอรุณแห่งรัชสมัยใหม่"* **ฐานเศรษฐกิจ** ๑๐–๑๕ ต.ค. ๒๕๓๑ น. ๓๕.

จากนี้ยังมีการชุมนุม ณ เมืองฮาชิโอจิ อันเป็นที่ตั้งสุสานของสมเด็จพระจักรพรรดิ โดยมีประชาชนราว ๗๐๐ คน ชุมนุมกัน ศาสตราจารย์ไดคิชิ อิโรกาวา นักประวัติศาสตร์เรืองนามได้ปรากฏตัวในที่ชุมนุม และได้กล่าวว่า การจัดงานเป็นไปอย่างเอิกเกริกเกินไปจนชวนให้สื่อมวลชนต่างประเทศมองว่าจักรพรรดิฮิโรฮิโต ทรงเป็นหัวหน้ารัฐในทางกฎหมาย[๑๗] ในประการสุดท้าย มีปัญหาความไม่พอใจต่อการเรียกร้องให้งดจัดงานรื่นเริงซึ่งวัยรุ่นบางส่วนที่ไม่ได้มีความรู้สึกอะไรเป็นพิเศษต่อสถาบันจักรพรรดิ ไม่ว่าจะในเรื่องใครจะขึ้นครองราชย์ หรือใครจะสวรรคต ได้ระบายความไม่พอใจของตนอย่างท้าทาย ในวันพระราชพิธีพระบรมศพนั้นเองมีการจัดงานร็อคคอนเสริตที่เมืองโอซาก้า และที่วาเซดะโฮชิเอ็นในโตเกียว[๑๘] ปรากฏการณ์เช่นนี้ สะท้อนให้เห็นถึงความรู้สึกวางเฉยต่อสถาบันจักรพรรดิของคนรุ่นใหม่ที่ชัดเจนยิ่ง และจะมีผลต่อการวางพระองค์ของจักรพรรดิองค์ใหม่ เพื่อปรับบทบาทของพระองค์ในยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป

๓. ปัญหาความไม่พอใจต่อสถาบันโดยทั่วไป อีกปัญหาหนึ่งที่เราได้เห็นการแสดงออกของประชาชนญี่ปุ่นบางส่วนในช่วงเวลานี้คือ ความไม่พอใจต่อการดำรงอยู่และบทบาทของสถาบันจักรพรรดิที่ผ่านมาโดยทั่วไป คนพื้นเมืองไอนุบางคนได้แสดงทรรศนะในช่วงจังหวะเวลานี้ วิพากษ์วิจารณ์ว่าเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของพวกตน เช่น ภาษารวมทั้งถิ่นที่อยู่อาศัยในเกาะฮอกไกโดต้องสูญเสียไปโดยการอ้างใช้สถาบันจักรพรรดิ นอกจากนี้สถาบันยังเป็นกรอบแห่งอุดมการณ์ที่มีผลต่อการเหยียดหยามและเลือกปฏิบัติต่อคนพื้นเมืองด้วย นางคิตาฮาร่า คนพื้นเมืองไอนุคนหนึ่งได้กล่าววิจารณ์ว่า ความทุกข์ทรมานของคนพื้นเมืองไอนุเริ่มต้นเมื่อปีค.ศ. ๑๘๖๘ เมื่อรัฐบาลญี่ปุ่น "รุกเข้าไปในดินแดนอันสงบสุขของชาวไอนุในฮอกไกโด และโดดเดี่ยวพวกเขาไว้ในบริเวณที่แยกออกไปเฉพาะ ให้ทำงานเสมือนหนึ่งเป็นทาสของผู้ตั้งหลักแหล่งใหม่ที่มาจากเกาะฮอนชู"[๑๙] ในอีกด้านหนึ่งกลุ่มหัวรุนแรงของญี่ปุ่นกลุ่มหนึ่งที่มีชื่อว่า "กองทัพแดง" ซึ่งฐานปฏิบัติงานอยู่ในตะวันออกกลาง ได้ออกแถลงการณ์

---

[๑๗] **Japan** Feb. 25, 1989, p. 4.

[๑๘] **Ibid.**

[๑๙] **Japan Times**, Feb. 22, 1989, p. 3.

ส่งไปยังสื่อมวลชนนานาชาติในกรุงเบรุตว่า ความรับผิดชอบต่อความตายของคนญี่ปุ่นและต่างชาติรวม ๔๘ ล้านคน ไม่สามารถจะให้อภัยได้โดยการสวรรคตของจักรพรรดิฮิโรฮิโต รวมทั้งได้ปวารณาว่า "พวกเราในกองทัพแดง จะรณรงค์ล้มล้างลัทธิจักรพรรดิ"[๒๐] กองทัพแดงเป็นกลุ่มหัวรุนแรงเคยจี้เครื่องบินเจแปนแอร์ไลน์ไปเกาหลีเหนือในปี ค.ศ. ๑๙๗๐ และได้สังหารผู้คน ณ สนามบินล็อดในอิสราเอล ๒๖ คนในปี ค.ศ. ๑๙๗๒ จึงอาจเป็นกรณีทรรศนะสุดโต่งที่ไม่ได้เป็นตัวแทนประชาชนญี่ปุ่นทั่วไป แต่ทว่าคนญี่ปุ่นอีกกลุ่มหนึ่งที่อาจเป็นตัวแทนความรู้สึกของคนญี่ปุ่นส่วนใหญ่ก็คือกลุ่มที่ได้รับภัยพิบัติจากปรมาณู ซึ่งมีจำนวนประมาณ ๓๖๐,๐๐๐ คน และกลุ่มนี้อาจพูดแทนผู้ที่เสียชีวิตไปจำนวน ๒๗๐,๐๐๐ คน จากปรมาณูที่ทิ้งลง ณ เมืองฮิโรชิมา และเมืองนางาซากิ ในทรรศนะของเหยื่อปรมาณูรายหนึ่ง นางมิชิโกะ ยามาโอกะ "การเคลื่อนไหวเพื่อสร้างเอกภาพภายใต้จักรพรรดิที่เสด็จขึ้นครองราชย์ใหม่ มีอันตรายในตัวของมันเอง...."[๒๑]

การผลัดแผ่นดินจากรัชสมัยโชวะสู่รัชสมัยเฮเซ

อย่างไรก็ตาม ภายใต้การวิพากษ์วิจารณ์จากทั้งในประเทศและจากต่างประเทศที่กล่าวมานี้อาจกล่าวได้ว่า ประชาชนญี่ปุ่นจำนวนมากหรือส่วนใหญ่เห็นว่าไม่สมควรนำเรื่องความรับผิดชอบในสงครามมากล่าวถึงในที่สาธารณะในช่วงที่พระองค์ทรงพระประชวรหนักและเสด็จสวรรคตไปในเวลาต่อมา เนื่องจากได้ทรงปรับบทบาทอย่างเหมาะสมกับยุคสมัย และทรงมีคุณูปการต่อการสร้างชาติญี่ปุ่นใหม่ แม้ว่าพระองค์อาจจะต้องมีส่วนรับผิดชอบต่อสงครามก็ตาม ดังจะสังเกตเห็นได้ว่าในช่วงที่ทรงพระประชวรหนัก ตั้งแต่ปลายเดือนกันยายน มีประชาชนแสดงความห่วงใยและภาวนาขอให้ทรงหายพระประชวรอย่างมากเป็นพิเศษ เช่น มีคนไปเข้าแถวรอลงชื่อภาวนาให้ทรงหายพระประชวร ณ จุดที่กำหนดไว้ คือพระบรมมหาราชวัง วันหนึ่ง ๆ ถึง ๖,๐๐๐ คน และอีกมากมายตามจุดต่าง ๆ ที่กำหนดไว้ทั่วประเทศอีก ๑๐ แห่ง นอกจากนี้มีคนเต็มใจยกเลิก หรือเลื่อนงานฉลองต่าง ๆ เช่นงานแต่งงาน ฯ ล ฯ

---

[๒๐] **Nation**, Jan. 9, 1989, p. 4.

[๒๑] **Japan Times**, Feb. 25, 1989, p. 3.

(แม้จะไม่ชอบใจที่มีแรงกดดันรอบตัวจากกลุ่มอนุรักษ์นิยมหัวรุนแรง) ให้ยกเลิกหรือเลื่อนออกไป[๒๒] รัฐบาลประเทศต่างๆ ถึง ๑๖๔ ประเทศก็ได้ตัดสินใจที่จะส่งผู้แทนไปคารวะพระบรมศพองค์จักรพรรดิผู้ล่วงลับไป ส่วนใหญ่แล้ว หัวหน้ารัฐบาลก็ให้เกียรติเดินทางมาเอง เช่น สหรัฐอเมริกา ฝรั่งเศส เยอรมนี ฯลฯ รวมทั้งประเทศไทยซึ่งสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ฯ ทรงเสด็จพระราชดำเนิน และนายกรัฐมนตรี พลเอกชาติชาย ชุณหวัณ ก็เดินทางไปร่วมคารวะพระบรมศพด้วย

เสียงวิพากษ์วิจารณ์จากทั้งในประเทศและนอกประเทศ น่าจะมีส่วนอยู่บางประการในการทรงพิจารณาถึงพระราชกรณียกิจ การวางพระองค์ และพระราชจริยวัตรของจักรพรรดิองค์ใหม่ และยังมีแนวโน้มของยุคสมัยใหม่ของโลกที่สถาบันจักรพรรดิหรือพระมหากษัตริย์จะอยู่ห่างไกลออกไปเรื่อยๆ จากอำนาจและอิทธิพลการเมืองใดๆ ทั้งในด้านอุดมการณ์ และในด้านการวินิจฉัยสั่งการ[๒๓] ดังที่ปรากฏในกรณีของสถาบันจักรพรรดิหรือพระมหากษัตริย์ของบรรดาประเทศอุตสาหกรรมในยุโรปตะวันตก เช่น อังกฤษ สวีเดน และอื่นๆ ในประการที่สามสุดท้าย ปัจจัยด้านพระราชวงศ์เองก็มีส่วนด้วยเช่นกัน คือ จักรพรรดิอากิฮิโต ทรงอภิเษกสมรสกับสตรีสามัญชนและพระราชโอรสองค์โตซึ่งทรงเป็นมกุฎราชกุมารในปัจจุบัน ทรงได้รับการศึกษาในต่างประเทศ ซึ่งนับเป็นการแหวกประเพณีนิยมของราชสำนักญี่ปุ่น พระราชโอรสองค์ที่สองก็ทรงได้รับการศึกษาณ มหาวิทยาลัยออกซ์ฟอร์ด ประเทศอังกฤษเช่นเดียวกัน ทั้งยังได้ทรงหมั้นกับสตรีสามัญชน ซึ่งเป็นบุตรสาวของอาจารย์มหาวิทยาลัยผู้มีฐานะทางสังคมและเศรษฐกิจระดับชนชั้นกลาง ด้วยปัจจัยดังกล่าวข้างต้น เราได้เห็นการวางพระองค์ของจักรพรรดิอากิฮิโตที่แตกต่างไปจากจักรพรรดิฮิโรฮิโตดังต่อไปนี้

---

๒๒ อ้างใน ประเสริฐ จิตติวัฒนพงศ์, อ้างแล้ว

๒๓ ตามรัฐธรรมนูญญี่ปุ่นที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน จักรพรรดิไม่ได้ทรงมีฐานะศักดิ์สิทธิ์ผู้ใดจะละเมิดมิได้ ไม่ได้เป็นจอมทัพ ไม่ได้เป็นประมุขของชาติ ไม่ได้มีพระราชอำนาจให้อภัยโทษ และไม่ได้มีอำนาจแต่งตั้ง (appointment) บุคคลเข้าดำรงตำแหน่งทางการเมืองและในทางราชการใดๆ เกินไปกว่า ๒ คนคือ การแต่งตั้งนายกรัฐมนตรี และประธานศาลฎีกา สำหรับการแต่งตั้งรัฐมนตรีก็ดี เอกอัครราชทูตก็ดี พระองค์ทรงแต่เพียง "รับรอง" (attestation) เท่านั้น ในเรื่องอภัยโทษก็เช่นกัน ทรงเพียงแต่ "รับรอง" รัฐธรรมนูญกำหนดฐานะของพระองค์ไว้อย่างแคบเพียง "ทรงเป็นสัญลักษณ์ของรัฐและความสามัคคีของประชาชน"

๑. ทรงมีพระราชดำรัสภายหลังที่เสด็จขึ้นครองราชย์ว่า จะทรงเทอดทูนรัฐธรรมนูญแห่งประเทศญี่ปุ่น โดยทรงใช้คำเรียกว่า "รัฐธรรมนูญสันติภาพ" นับเป็นการแสดงพระราชประสงค์จะทรงสู่ "ใต้รัฐธรรมนูญ" และทรงปรารถนา "สันติภาพ"

๒. ทรงวางพระองค์อ่อนน้อมและสุภาพอย่างยิ่ง เช่น ทรงก้มพระพักตร์ลงต่ำตอบทุกครั้งเมื่อผู้เข้าเฝ้าแสดงความเคารพก้มศีรษะลง พระราชจริยวัตรเช่นนี้ไม่ปรากฏในกรณีของจักรพรรดิฮิโรฮิโต โดยจะทรงเพียงรับความเคารพเท่านั้น ไม่มีการแสดงความเคารพตอบแต่อย่างใด

๓. ทรงใช้ภาษาธรรมดาและภาษาสุภาพกับผู้เข้าเฝ้า สมเด็จพระราชบิดานั้นจะทรงตรัสด้วยภาษาที่เรียกทางภาษาศาสตร์ว่า "รูปธรรมดา" แต่จักรพรรดิองค์ใหม่จะทรงใช้ภาษาในฟอร์ม "สุภาพ" เช่นจะทรงกล่าวว่า omoimasu ขณะที่พระราชบิดาทรงใช้คำว่า omou

๔. ทรงระมัดระวังสิ่งใดๆ ที่อาจทำให้เกิดความไม่สะดวกแก่ประชาชน เช่น ทรงเคร่งครัดอย่างยิ่งที่จะไม่ให้เจ้าหน้าที่ตำรวจจราจรเปิดไฟเขียวให้เป็นกรณีพิเศษในการเสด็จพระราชดำเนินที่มิใช่การเสด็จที่เป็นทางการซึ่งปรกติแล้วก็มีจำนวนครั้งน้อยมาก

๕. ทรงสนับสนุน "ความเป็นนานาชาติ" ของพระราชโอรส เช่น ทรงสนับสนุนให้ไปศึกษาในมหาวิทยาลัยต่างประเทศ อันเป็นการผิดประเพณีของราชสำนักที่เคยยึดปฏิบัติมา มีรายงานข่าวว่า ในระหว่างที่สมเด็จพระราชบิดาทรงพระประชวรอยู่นั้นมีแรงกดดันจากพวกอนุรักษ์นิยมให้งดงานฉลองต่างๆ และให้รัฐมนตรีทุกคนเลื่อนการประชุมต่างประเทศ ก็ได้ทรงพระราชปรารภว่า สิ่งนี้อาจมิใช่พระราชประสงค์ของพระราชบิดา[๒๔]

๖. ทรงใฝ่พระทัยเรียนรู้และรับฟังทรรศนะของบุคคลหลายๆ กลุ่มที่ไม่จำเป็นต้องเป็นบุคคลที่มีความคิดแนวอนุรักษ์นิยมแบบที่เน้นสถาบันในประเพณี นักวิชาการที่เป็นที่รู้จักกันในแนวก้าวหน้า สันตินิยม หรือเอียงซ้าย ได้รับเชิญให้เข้าเฝ้าถวายคำบรรยาย นอกจากนี้ยังทรงใฝ่พระทัยเรียนรู้ถึงสถาบันพระมหากษัตริย์ในประเทศต่างๆ ภายใต้ยุคสมัยแห่งความเปลี่ยนแปลงในเชิง

---

[๒๔] ดู ประเสริฐ จิตติวัฒนพงศ์ "*สถาบันจักดิพรรดิญี่ปุ่น : สู่การปรับเปลี่ยนใหม่อีกครั้งหนึ่ง*" มติชนสุดสัปดาห์ ๓๐ ต.ค. ๒๕๓๑ น. ๗.

เปรียบเทียบ พระราโชบายข้อนี้ทำให้พระองค์ทรงมองไปข้างหน้าเห็นอนาคต และจะมีผลต่อการให้การศึกษาแก่พระราชโอรสองค์โต ซึ่งขณะนี้ทรงดำรงตำแหน่งมกุฎราชกุมาร

อาจกล่าวสรุปได้ว่า ผลรวมนั้นปลายสุดท้ายสำหรับญี่ปุ่น คือความมั่นคงปลอดภัยแห่งสถาบันจักรพรรดิในระยะยาว นับเป็นสภาพที่พังดูไม่เป็นความจริงแต่ก็เป็นความจริง (paradoxical)[๒๕] ที่สถาบันกลับมั่นคงยิ่งขึ้น เมื่อความยึดมั่นถือมั่นในสถาบันลดน้อยถอยลง สถาบันยืนยาวยิ่งขึ้นเมื่อบทบาทของสถาบันลดลง เพลงสรรเสริญพระบารมี Kima Gayo ที่ว่าสถาบันดำรงอยู่ชั่วกัลป์เป็นความจริงยิ่งขึ้น เมื่อธงชาติญี่ปุ่นโบกสะบัดน้อยลง และเสียงเพลงสรรเสริญพระบารมีนี้ได้ยินกันน้อยลง ในที่สุดเราอาจกล่าวได้ว่า historical paradoxical ของญี่ปุ่นนี้ก็คือ historical cycle ที่นำสถาบันจักรพรรดิของญี่ปุ่นกลับไปสู่ยุคอดีตสมัย ๗๐๐ ปีแห่งประวัติศาสตร์พิวดัล (ค.ศ. ๑๑๘๘–๑๘๖๘) นั่นเอง

บทส่งท้าย

การถกเถียงในปัญหาความรับผิดชอบในสงครามรุกรานต่างชาติของจักรพรรดิฮิโรฮิโตแม้ว่าจะยังคงมีอยู่แต่ทว่าก็กลายเป็นการโต้เถียงแห่งประวัติศาสตร์ไปแล้ว เมื่อมีการผลัดแผ่นดินจากรัชสมัยโชวะ สู่รัชสมัยเฮเซ วันที่ ๒๙ เมษายน ที่มีงานเฉลิมพระชนมพรรษามาทุกปี ได้รับการปรับเสียใหม่ให้เป็น "วันสีเขียว" หรือวันต้นไม้ สิ่งที่น่าสังเกตเกี่ยวกับการผลัดแผ่นดินครั้งนี้ คือความราบรื่นและความสอดคล้องกับยุคสมัยใหม่ จักรพรรดิอากิฮิโตทรงมีวุฒิภาวะสูง ขณะเสด็จขึ้นครองราชย์ด้วยพระชันษา ๕๕ การที่สถาบันจักรพรรดิไม่ได้เกี่ยวข้องกับการเมืองอีกต่อไป ไม่ว่าจะในด้านอุดมการณ์หรือวินิจฉัยสั่งการ ก็ช่วยให้ปัญหาความสามารถหรืออัจฉริยะบารมี มิได้เป็นคุณสมบัติที่มีความสำคัญสูงดังเช่นในยุคสมัยก่อนสงคราม ในประการสุดท้าย ช่วงระยะเวลาที่สมเด็จพระราชบิดาทรงพระประชวรก่อนข้างยาวนานถึงกว่า ๓ เดือน ส่งผลให้เกิดการเตรียมตัวเตรียมใจที่นานพอเพียงสำหรับ

---

[๒๕] ลักษณะ historical paradoxical ของญี่ปุ่นนี้ ยังมีอีกหลายประการ เช่น ญี่ปุ่นส่งทหารเข้าไปในประเทศจีนด้วยเหตุผลหนึ่งคือ สกัดกั้นการขยายตัวของพรรคคอมมิวนิสต์จีน แต่ผลกลับเป็นว่าญี่ปุ่นได้ช่วยให้เหมา และผู้นำพรรคคอมมิวนิสต์จีน ยึดครองอำนาจรัฐได้เร็วขึ้น

ประชาชน และรัชทายาทเองที่จะเตรียมพระองค์เข้าสู่ยุคสมัยใหม่ สำหรับความสอดคล้องกับยุคสมัยใหม่นั้น จักรพรรดิองค์ใหม่และพระราชวงศ์ทรงมีความเป็นนานาชาติไม่น้อยกว่าความเป็นญี่ปุ่นเฉพาะ นับว่าสอดคล้องกับยุคสมัยที่สังคมญี่ปุ่นต้องการความเป็นนานาชาตินิยม (internationalization) เพื่อเข้าสู่ยุคที่เศรษฐกิจของญี่ปุ่นเองและเศรษฐกิจโลกมีความเป็นหนึ่งเดียว (globalization) มากขึ้นทุกที

การผลัดแผ่นดินจากรัชสมัยโชวะสู่รัชสมัยเฮเซ ได้ปลุกฟื้นการวิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับปัญหาความรับผิดชอบต่อรอยด่างในประวัติศาสตร์ของจักรพรรดิฮิโรฮิโต และของสถาบันจักรพรรดิโดยทั่วไป เสียงวิพากษ์วิจารณ์ที่ประทุขึ้นอีกครั้งหนึ่งหลังจากที่โต้เถียงกันเมื่อครึ่งศตวรรษก่อน เป็นปัจจัยแห่งการวางพระองค์ และพระราชจริยวัตรใหม่ของจักรพรรดิอากิฮิโต ทรงมีความพร้อมที่จะปรับบทบาทของพระองค์ตามกระแสแห่งความเปลี่ยนแปลงในประเทศญี่ปุ่นเอง และในสังคมนานาชาติอยู่แล้ว กล่าวโดยสรุปภายใต้การแสดงออกซึ่งความไม่พอใจของบางกลุ่มในประเทศและนอกประเทศก็มีความราบรื่นแห่งการผลัดแผ่นดินเข้าสู่การเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ใหม่ที่ประชาชาติญี่ปุ่นไม่ต้องมีความวิตกกังวลในอนาคตแห่งสถาบัน และเป็นไปได้ว่า จักรพรรดิองค์ใหม่จะทรงเป็นเครื่องหมายแห่งปรับเปลี่ยนยิ่งกว่าการอนุรักษ์ เครื่องหมายแห่งการแลไปในอนาคต ยิ่งกว่าเหลียวหลังสู่อดีต และในที่สุด เป็นเครื่องหมายแห่งความสามัคคีของประชาชาติญี่ปุ่น ตามนัยแห่งรัฐธรรมนูญอย่างแท้จริง ◉

อักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

ยินดีพิจารณาตีพิมพ์บทความ บทวิจารณ์ และข้อเขียน
วิชาการด้านมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ วิจิตรศิลป์
จากสมาชิกและผู้อ่านทุกท่าน